

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Кафедра цивільного права та процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

Для здобувачів вищої освіти 2-го,
3-го та 4-го курсу ФПФОДР,
ФПФПКП, ФПФППД та ФЗН ПП
ННІ ПОЗН

Дніпро – 2016

Конспект лекцій навчальної дисципліни «Фінансове право» для здобувачів вищої освіти 2-го, 3-го та 4-го курсу ФПФОДР, ФПФПКП, ФПФППД та ФЗН ПП ННІ ПОЗН / Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. - 34 с.

Укладачі:

Коваленко А.В. – завідувач кафедри цивільного права та процесу ФПФПКП Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Фурса В.В. – викладач кафедри цивільного права та процесу ФПФПКП Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Зуєв В.А. – завідувач кафедру цивільно-правових дисциплін Академії митної служби України, кандидат юридичних наук, доцент.

Воронов С.Ю. – адвокат Дніпропетровської обласної колегії адвокатів, № свідоцтва 1165 від 15.05.2003 р.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету № 1 “08” серпня 2016 р., протокол № 1

**ТЕМА № 1. «ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ Й ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В ГАЛУЗІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ
І ФІНАНСОВЕ ПРАВО»
(2 години)**

ПЛАН

Вступ

1. Фінанси як економічна і юридична категорія.
2. Фінансова діяльність держави.
3. Фінансова система України та її складові.
4. Предмет, метод, джерела та система фінансового права.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Саксонов В.Б. Податкове право у схемах та визначеннях: Навч. посібник. – Система оподаткування та юридична конструкція податку. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2007. – 60 с.
8. Фінансова енциклопедія / За аг. ред. О.П. Орлюк. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Фундаментом всієї сукупності юридичних наук виступають теоретичні основи будь-якої галузі права, тому саме вивчення предмету, методу, об'єктів, суб'єктів та принципів фінансового права є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Здобувачі вищої освіти повинні для себе окреслити коло відносин, які регулюються нормами фінансового права, сформулювати уявлення про засади фінансово-правових понять та відносин.

ВСТУП

Громадянське суспільство не може успішно функціонувати та

розвиватись без держави. Держава, в свою чергу, як організація публічної влади, неминучою умовою реалізації притаманних їй завдань і функцій передбачає наявність державних фінансів. Державні фінанси – це цілісна система суспільних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання завдань і функцій держави, а також забезпечення умов розширеного відтворення.

I. ФІНАНСИ ЯК ЕКОНОМІЧНА І ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Фінанси як економічна категорія — це система грошових відносин з приводу формування і використання фондів, необхідних державі, органам місцевого самоврядування для виконання своїх функцій.

Юридичне поняття «фінанси» розуміють як публічні фонди коштів (фінансові ресурси), що утворюються державою, органами місцевого самоврядування, органами, визнаними державою необхідними для суспільства, і використовуються для свого функціонування виключно на підставі законів.

Таким чином, **фінанси України** — це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Фінансове право - це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері збирання, розподілу та використання органами державної влади та місцевого самоврядування грошових коштів із метою забезпечення виконання покладених на ці органи завдань і функцій.

Фінансове право виникло на межі державного та адміністративного права. Воно регулює певну сферу державного управління, пов'язану з розподілом і перерозподілом національного доходу країни.

II. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Таким чином, *фінансова діяльність держави* — це заснований на нормах права планомірний процес управління публічними **централізованими і децентралізованими фондами коштів**, необхідними для здійснення завдань і функцій, що поставлені Конституцією України перед державою, органами місцевого самоврядування та іншими публічними утвореннями, дозволеними державою.

Централізовані фонди коштів перебувають у розпорядженні держави як суб'єкта публічної влади (державний бюджет, Пенсійний фонд) та органів місцевого самоврядування (місцеві бюджети). За рахунок зібраних до цих фондів коштів фінансуються державні та місцеві видатки, здійснюється капітальне будівництво, інвестиційна та інноваційна діяльність, утримується соціально-культурна невиробнича сфера — освіта, наука, фізична культура та

спорт, охорона здоров'я; утримуються органи державної влади, правоохоронні органи тощо.

Децентралізовані фонди коштів створюються у межах окремих суб'єктів господарської діяльності (за рахунок власних прибутків) та певних галузей національної економіки (наприклад, агропромислового сектора — як за рахунок власних прибутків, так і за рахунок державних асигнувань). Їх не можуть використовувати органи державної влади для фінансування видатків держави, проте вони відіграють істотну роль на фінансовому ринку держави. Зокрема, за рахунок цих коштів здійснюється мобілізація фінансових ресурсів держави шляхом сплати податків. Вони активно обертаються у кредитно-фінансовій системі, у тому числі в банківській, і дають додаткові прибутки як власникам, так і кредитно-фінансовим установам і, відповідно, державі.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, фінансова діяльність держави є діяльністю щодо формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою забезпечення здійснення функцій держави, завдань соціально-економічного характеру, управління, обороноздатності, діяльності державних органів.

Зміст фінансової діяльності складає зрештою прояв усіх функцій держави, оскільки реалізація будь-якої державної функції вимагає адекватного фінансового забезпечення. Залежно від змісту і характеру функцій фінансова діяльність здійснюється:

- а) як реалізація державної влади;
- б) як виконавчо-розпорядча діяльність, що реалізовує державне управління.

ІІІ. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Фінансова діяльність держави нерозривно пов'язана із фінансовою системою України.

Фінансова система України — це сукупність фінансових ланок (інститутів), об'єднаних за ознакою спільності форм і методів організації, розподілу і використання **фондів коштів** та за ознакою їх правового регулювання.

Державний бюджет — це найбільший централізований фонд коштів, що перебуває у розпорядженні уряду, який виконує державну політику. За його допомогою уряд концентрує у своїх руках значну частину національного доходу, що перерозподіляється фінансовими методами. Саме у цій ланці фінансової системи зосереджуються найбільші доходи та найважливіші у політичному та економічному відношенні загальнодержавні видатки. У державному бюджеті органічно пов'язані основні фінансові інститути — податки, позики й видатки.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Фінанси, становлять цілісну однорідну систему, проте можлива їх певна внутрішньовидова диференціація. Вона зумовлена більш детальним, спеціальним аналізом внутрішніх складових частин фінансів, що різняться своїми особливостями й режимами. За цих умов однорідні, єдині за формами і методами фінансові відносини визначаються як фінансовий інститут. Наявність єдиних за природою і змістом, але різних за формою фінансових інститутів зумовлена різноманіттям сфер застосування фінансів, напрямками їх реалізації.

Сукупність взаємозалежних, взаємодіючих фінансових інститутів становить фінансову систему держави, яку можна характеризувати у двох аспектах²:

- 1) як сукупність фінансових інститутів, що опосередковують формування і використання грошових фондів;
- 2) як сукупність державних органів і установ, що здійснюють фінансову діяльність.

IV. ПРЕДМЕТ, МЕТОД, ДЖЕРЕЛА ТА СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Фінансове право — це сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі формування, розподілу і використання публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, та інших фондів, необхідних для безперебійного функціонування органів держави, органів місцевого самоврядування та органів, діяльність яких держава визнає необхідною.

Предметом фінансового права є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у сфері фінансової діяльності держави

Метод фінансово-правового регулювання — це сукупність засобів впливу з боку держави на учасників фінансово-правових відносин. Основним методом фінансового права є **метод владних приписів**, який за своєю структурою є органічно цілісною системою безперервного впливу на учасників фінансово-правових відносин з метою реалізації ними своїх функцій.

Систему фінансового права становить Загальна та Особлива частина.

Джерела фінансового права:

Конституція України має найвищу юридичну силу. Відповідно, всі акти суб'єктів фінансового права повинні відповідати Основному Закону. Акти або їх положення, що суперечать букві або духу Конституції, не є чинними.

ВИСНОВКИ З ЧЕТРВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Предметом фінансового права є суспільні відносини, які виникають у процесі фінансової діяльності держави, тобто соціальні зв'язки, що складаються з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів коштів. Інакше, предметом

фінансового права є суспільні відносини, що виникають у процесі мобілізації грошових ресурсів до централізованих і децентралізованих фондів держави і органів місцевого самоврядування, їх розподіл та використання, а також у ході контролю за рухом цих коштів, їх ефективним і цільовим використанням та у зв'язку з грошовою емісією. Фінансове право закріплює також загальні принципи і форми фінансової діяльності держави, методи мобілізації та розподілу грошових коштів через централізовані і децентралізовані фонди, отримання їх учасниками фінансових правовідносин. Норми фінансового права закріплюють права і обов'язки сторін фінансових відносин.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Фінансова діяльність держави зумовлена об'єктивною необхідністю і є процесом збирання, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що забезпечують практичне використання функцій державою.

Фінансову діяльність в Україні регулюють наступні законодавчі акти:

- 1) Конституція України.
- 2) Цивільний кодекс України.
- 3) Господарський кодекс України.
- 4) Земельний кодекс України.
- 5) Бюджетний кодекс України.

Фінанси – це сукупність відносин, що мають розподільчий характер і опосередковуються через доходи та видатки суб'єктів фінансових правовідносин, зокрема, через фізичних та юридичних осіб, державу, міжнародні фінансові організації тощо.

Ознаки фінансів:

1. Це грошові відносини;
  2. Це економічні відносини;
  3. Вартісний характер;
  4. Розподільчий характер;
  5. Опосередковуються через доходи та видатки.
- Фінанси є об'єктом фінансової діяльності.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові слова та поняття: фінанси як економічна категорія, фінанси як юридична категорія, державні фінанси, фінансова система, фінансові відносини, фінансова діяльність держави, принципи управління фінансовою діяльністю, методи фінансової діяльності, фінансове право, предмет фінансового права, методи фінансового права, джерела фінансового права, система фінансового права.

Контрольні питання:

1. Поняття фінансів, їх ознаки та функції.
2. Фінансова система України та її структура.
3. Поняття, принципи та методи фінансової діяльності держави.
4. Органи влади, що здійснюють фінансову діяльність.
5. Фінансове законодавство України.
6. Фінансове право як галузь вітчизняного права.
7. Фінансове право як наука та навчальна дисципліна.

Питання для самостійного вивчення:

1. Функції української держави.
2. Фінансова політика та її завдання.
3. Мета фінансової діяльності держави.
4. Принципи фінансової діяльності держави.
5. Форми фінансової діяльності держави.
6. Міністерство Фінансів України, його основні функції.
7. Головні завдання Рахункової палати України.
8. Основні повноваження органів Державного казначейства України.
9. Наука фінансового права.

**ТЕМА № 2. «ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ»
(2 години)**

ПЛАН

Вступ

1. Поняття, види та структура фінансово-правових норм.
2. Фінансові правовідносини: зміст і особливості.

Висновок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

У системі права норми єдині та взаємопов'язані. Вони не можуть функціонувати ізольовано. Будь-який структурний елемент, вилучений із системи права, втрачає системні функції і, як наслідок, — соціальну значимість. Лише взяті в сукупності зміст, засоби впливу, форми вираження, процедури, засоби забезпечення, а також система інформування щодо правових норм, дають можливість провести розмежування між цим регулятором та соціальними нормами суспільства, між правом та іншими регуляторами (моральними тощо), які діють у суспільстві. Саме тому здобувачам вищої освіти необхідно ознайомитися з нормами фінансового законодавства та окреслити коло відносин, які регулюють вказані норми.

ВСТУП

Фінансово-правові норми визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин, обставини, за наявності яких вони стають носіями прав

та обов'язків, і передбачають відповідальність за невиконання приписів держави. Ці норми регулюють відносини тільки в галузі фінансів і містять приписи та заборони, що встановлюються державою з приводу мобілізації, розподілу й використання грошових фондів.

I. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ.

Фінансово-правові норми — це загальнообов'язкові приписи компетентних органів державної влади та місцевого самоврядування з приводу мобілізації, розподілу й використання коштів централізованих та децентралізованих фондів, що виражені у категоричній формі й забезпечені силою державного примусу.

Загалом, фінансово-правовим нормам притаманні як **загальні** для всіх правових норм ознаки, так і **особливі ознаки** – властиві саме фінансово-правовим нормам.

Зміст фінансово-правових норм становлять правила поведінки в суспільних відносинах, що виникають у процесі фінансової діяльності держави. Отже, сама суть, зміст фінансово-правової норми зумовлює її імперативний характер.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Фінансово-правові норми — загальнообов'язкові приписи компетентних органів державної влади та місцевого самоврядування з приводу мобілізації, розподілу й використання коштів централізованих та децентралізованих фондів, виражені у категоричній формі й забезпечені державним примусом. Вони визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин, обставини, за наявності яких вони стають носіями прав та обов'язків, і передбачають відповідальність за невиконання приписів держави. Фінансові норми регулюють відносини тільки в галузі фінансів і містять приписи та заборони, щодо предмету їх дії.

Головна особливість фінансово-правових норм полягає в їх державно-владному, імперативному характері. За їх допомогою держава приписує (визначає) правила поведінки юридичним та фізичним особам у галузі фінансової діяльності. Зміст фінансово-правових норм становлять правила поведінки в суспільних відносинах, що виникають у процесі фінансової діяльності держави.

II. ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ЗМІСТ І ОСОБЛИВОСТІ.

Фінансові правовідносини - врегульовані нормами фінансового права економічні відносини, що виникають, змінюються і припиняються в процесі мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів, і мають державно-владний і майновий характер.

Фінансові правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, мають свою **структуру**, елементами якої є:

- 1) *суб'єкти* правовідносин;
- 2) *об'єкт* правовідносин;
- 3) *юридичний і фактичний зміст*.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані нормою права, завжди є єдністю форми і змісту. У процесі правового регулювання норма права може надати наявним суспільним відносинам, які не вимагали раніше правового оформлення, правової форми. Норма встановлює обов'язковість визначених дій, необхідних у процесі певного виду діяльності, надає форми правовідносин суспільним відносинам. У зв'язку з розширенням сфери правового регулювання у сучасному суспільстві суспільні відносини можуть бути лише у вигляді правовідносин.

У фінансових правовідносинах, як і в інших, наявна єдність матеріального змісту і юридичної форми. Оскільки правовідносини є формою суспільних відносин, урегульованих нормами права, останні можуть впливати на поведінку людей через невіддільність правових і фактичних відносин.

Правова форма реальних фінансових відносин визначається не тільки їх змістом, а й необхідністю держави у забезпеченні матеріальних умов життя суспільства, які встановлюються для конкретного виду відносин у тій чи іншій формі.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Фінансові правовідносини - це суспільні відносини, що виникають при залученні, розподілі, використанні фондів грошових коштів і урегульовані нормами фінансового права.

Ознаки фінансових правовідносин як різновиду правовідносин:

виникають відповідно до нормам права, які вказують умови їх виникнення і визначають учасників;

носять вольовий характер;

характерний зв'язок сторін у формі юридичних прав і обов'язків.

Причому, завжди присутні дві сторони: одна має суб'єктивне право (уповноважена) інша - несе відповідні юридичні обов'язки (зобов'язана).

Особливі риси фінансових правовідносин, обумовлені специфікою предмету і методу фінансово-правового регулювання:

виникають в процесі фінансової діяльності держави;

одним із суб'єктів повинен бути відповідний уповноважений державний орган;

виникають з приводу грошей.

Ці відмінні риси надають фінансовим правовідносинам характер державно владних майнових правовідносин.

Матеріальним змістом фінансових правовідносин є поведінка суб'єктів, а юридичним - суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників, що встановлені фінансово-правовими нормами.

Суб'єкти фінансових правовідносин - це особи, які беруть участь у конкретних правовідносинах і є носіями фінансових обов'язків і прав. Вони поділяються на групи:

- а) суспільно-територіальні утворення;
- б) колективні суб'єкти;
- в) індивідуальні суб'єкти.

Учасники правовідносин мають бути наділені такою юридичною властивістю, як правосуб'єктність, тобто спроможністю бути носієм прав та обов'язків, здійснювати їх та відповідати за їх реалізацію. Правосуб'єктність включає:

- правоздатність - здатність бути носієм прав та обов'язків;
- дієздатність - здатність самостійно реалізовувати права та обов'язки.

Слід розрізняти суб'єкт фінансового права - тобто особу, яка має правосуб'єктність, та суб'єкт фінансових правовідносин - тобто реальний учасник цих правовідносин.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: фінансово-правова норма, види фінансово-правових норм, регулятивні фінансово-правові норми, охоронні фінансово-правові норми, структура фінансово-правової норми, гіпотеза фінансово-правової норми, диспозиція фінансово-правової норми, санкція фінансово-правової норми, джерела фінансового права, об'єкт фінансових правовідносин, суб'єкт фінансових правовідносин, фінансова дієздатність, фінансова правоздатність, фінансова деліктоздатність, юридичний факт.

Контрольні питання:

1. Визначення та ознаки фінансово-правових норм.
2. Класифікація фінансово-правових норм.
3. Структура фінансово-правових норм.
4. Поняття, зміст і особливості фінансових правовідносин.
5. Структура фінансових правовідносин.
6. Види фінансових правовідносин.
7. Підстави виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин.

Питання для самостійного вивчення:

1. Сутність фінансово-правової норми, її будова та структура.
2. Дія фінансово-правових норм у часі, просторі та за колом осіб.
3. Джерела фінансового права.
4. Міжнародні договори, як джерела фінансового права України.

5. Співвідношення повноважень суб'єктів фінансового права.
6. Проблеми вдосконалення фінансового законодавства.
7. Специфічні риси фінансових правовідносин.
8. Суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин.
9. Юридичні факти як підстави виникнення, зміни і припинення фінансових правовідносин

**ТЕМА № 3. «ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ
ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ»
(2 години)**

ПЛАН

Вступ

1. Суть і призначення фінансового контролю.
2. Види і методи фінансового контролю.
3. Організація та органи фінансового контролю.

Висновок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Ефективність реалізації фінансової політики залежить від багатьох чинників, серед яких особлива роль належить фінансовому контролю. Саме він забезпечує зворотний зв'язок між наміченими і досягнутими результатами. Саме тому здобувачам вищої освіти для їх подальшої діяльності необхідно ознайомитися з видами фінансових контролів та порядком їх здійснення.

ВСТУП

На всіх стадіях фінансової діяльності, а саме під час формування розподілу й використання публічних фондів коштів здійснюється фінансовий контроль. Удосконалення фінансової діяльності в період переходу до ринкових відносин тягне за собою значне посилення фінансового контролю.

Фінансовий контроль є важливою функцією держави, що забезпечує

умови нормального функціонування фінансової системи. Контроль є також важливою складовою фінансової діяльності держави, оскільки формування, розподіл та використання грошових ресурсів країни не може проводитися без контролю.

В умовах переходу до ринкових відносин фінансовий контроль спрямований на забезпечення динамічного розвитку суспільного і приватного виробництва. Він охоплює виробничу і не виробничу сфери, націлений на підвищення економічного стимулювання, раціональне і бережне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів і природних багатств, скорочення не виробничих витрат, припинення марнотратства, безгосподарності.

I. СУТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Фінансовий контроль — це цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин.

Об'єктом фінансового контролю виступає фінансова діяльність підприємницьких структур, бюджетних установ та організацій, фінансово-кредитних інститутів тощо, які здійснюють фінансову діяльність.

Предметом контролю є фінансові операції, пов'язані зі створенням та використанням фондів коштів.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Фінансовий контроль - одна з форм контролю з боку держави та інших уповноважених законодавством органів за законністю і обґрунтованістю виконання фінансових операцій з визначення результатів господарської та управлінської діяльності, створення та використання фондів фінансових ресурсів на цілі економічного і соціального розвитку держави.

Фінансовий контроль - це самостійний контроль, тому на відміну від інших видів контролю (екологічного, санітарного, адміністративного) він має місце у всіх сферах суспільного відтворення і супроводжує весь процес руху грошових фондів, включаючи і стадію обмірковування фінансових результатів.

Специфіка фінансового контролю полягає в тому, що при його проведенні використовуються вартісні категорії та показники, які визначають кінцевий результат господарського процесу.

II. ВИДИ І МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ.

Залежно від характеру взаємовідносин і суб'єкта контролю

фінансовий контроль можна поділити на **внутрішній і зовнішній**.

Внутрішній фінансовий контроль — це самоконтроль, який здійснюють організації, підприємства, установи як за власною фінансовою діяльністю, так і за фінансовою діяльністю підрозділів, що входять до їх складу. Він є складовою управління організацією і тому провадиться на її розсуд на основі рішень даної організації. Зокрема, внутрішнім контролем можна назвати внутрішній аудит.

Зовнішній контроль здійснюється стороннім органом, уповноваженим на проведення компетентних дій у сфері перевірки стану додержання фінансової дисципліни окремими учасниками фінансових відносин. У його проведенні беруть участь як органи загальної компетенції, так і спеціальної у сфері фінансових відносин.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Залежно від взаємозв'язку об'єкта контролю — фінансової діяльності, і суб'єкта — органу контролю, фінансовий контроль поділяється на два основні види: внутрішній і зовнішній. При внутрішньому контролі фінансова діяльність кожного суб'єкта контролюється ним самим через спеціальні підрозділи — контрольно-ревізійні відділи, управління тощо. Такий контроль має форму внутрішнього аудиту, метою якого є перевірка доцільності та обґрунтованості окремих фінансових операцій, їх відповідності фінансовій стратегії і тактиці даного суб'єкта. Зовнішній контроль полягає у перевірці фінансової діяльності того чи іншого суб'єкта відповідними уповноваженими органами контролю. Метою цього контролю є перевірка відповідності фінансової діяльності чинному фінансовому законодавству. Цей контроль за ознакою суб'єктів його здійснення поділяється на державний, відомчий, внутрішньокорпоративний, незалежний і суспільний.

ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОРГАНИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Конституція України визначає загальні засади і характер участі у процесі фінансового контролю **Верховної Ради України** та її комітетів, у першу чергу Комітету з питань бюджету та Комітету з питань фінансової політики і банківської діяльності, які здійснюють безперервний парламентський контроль за станом і рухом державних фінансів.

Відповідно до ст. 98 Конституції України контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює **Рахункова палата**.

Контрольні повноваження **Президента України** у сфері фінансової діяльності держави впливають з його статусу глави держави та гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Кабінет Міністрів України здійснює контроль за державними фінансами в ході безпосередньої практичної реалізації фінансової політики.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

У здійсненні фінансового контролю задіяна ціла система органів, наділених відповідною компетенцією (їх формування в Україні ще не завершено).

Класифікують ці органи за такими ознаками:

1) рівнем: а) загальнодержавні: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; б) органи місцевого самоврядування;

2) за інститутами: податкові; контрольні-ревізійні; органи державного казначейства; фінансово-кредитні установи тощо.

3) компетенцією: загальної компетенції (для яких здійснення фінансового контролю не є основною діяльністю); спеціальної компетенції (спеціально створені для діяльності у сфері фінансового контролю).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Об'єктом фінансового контролю є процес мобілізації, розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів фінансів.

Таким чином, фінансовий контроль – це контроль за законністю і раціональністю утворення, розподілу і використання усіх фондів фінансових ресурсів держави.

Предметом фінансового контролю є фінансові показники господарської діяльності, тому що вони регламентують процес формування, розподілу, використання фінансових ресурсів або відображають результативність їхнього кругообігу.

Основними задачами фінансового контролю є:

1. Перевірка виконання зобов'язань суб'єктів фінансових правовідносин.

2. Перевірка дотримання правил здійснення операцій витрат, збереження або обліку коштів суб'єктів фінансових правовідносин.

3. Перевірка правильності і доцільності використання позикових і залучених коштів і фінансових ресурсів.

4. Контроль за правильністю нарахування і сплатою обов'язкових платежів податкового та неподаткового характеру

5. Контроль за правильністю використання готівкових та безготівкових грошових коштів, як в національній, так і іноземній валюті.

Методами фінансового контролю є:

1. Ревізія

2. Перевірка

3. Обстеження

4. Обстеження

5. Спостереження

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних

питань.

Ключові поняття: фінансовий контроль, фінансова дисципліна, зміст фінансового контролю, завдання фінансового контролю, види фінансового контролю, методи фінансового контролю, аудит, ревізія, фінансова перевірка, обстеження, інспекції, спостереження, органи фінансового контролю, фінансово-правова відповідальність.

Контрольні питання:

1. Фінансовий контроль та фінансова дисципліна.
2. Зміст і завдання фінансового контролю.
3. Види фінансового контролю.
4. Методи фінансового контролю.
5. Органи фінансового контролю.
6. Відповідальність за порушення фінансового законодавства.

Питання для самостійного вивчення:

1. Спеціальні органи державного фінансового контролю.
2. Принципи організації роботи органів фінансового контролю.
3. Спеціальні органи фінансового контролю.
4. Принципи організації роботи органів фінансового контролю.
5. Аудиторський контроль.
6. Фінансово-правова відповідальність.

**ТЕМА № 4. «БЮДЖЕТНЕ ПРАВО, БЮДЖЕТНА СИСТЕМА
І БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ»
(2 години)**

ПЛАН:

Вступ

1. Поняття бюджету та бюджетного права.
2. Бюджетний устрій країни.
3. Методи бюджетного регулювання.
4. Формування й використання Державного бюджету України.

Висновок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.
9. Савченко, Л.А. Правові основи фінансового контролю [Текст]: навч.посіб / Л.А. Савченко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
10. Фінансова енциклопедія / За аг. ред. О.П. Орлюк. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Предмет фінансового права існує в межах предмету фінансового права і охоплює суспільні відносини, які пов'язані з формуванням, розподілом і використанням державного й місцевого бюджетів як централізованих публічних фондів коштів. Такі відносини є бюджетно-правовими та мають свої особливості. Вивчення теоретичних основ бюджетно-правових відносин є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Здобувачі вищої освіти повинні для себе окреслити коло відносин, які

регулюються нормами бюджетного права, сформувані уявлення про засади бюджетних понять та відносин.

ВСТУП

Центральною ланкою фінансової системи держави виступає бюджетна система, що складається з державного та місцевих бюджетів. Роль бюджетів у забезпеченні функціонування держави та територіальних громад склад переоцінити. Саме за рахунок бюджетних надходжень формують відповідні грошові фонди, що фінансово забезпечують виконання державних завдань і функцій, функціонування органів державної влади.

Бюджетна діяльність має циклічний характер і включає:

1. період формування бюджету;
2. виконання бюджету;
3. пільгові бюджетні терміни;
4. період звітності.

Суспільні відносини, що виникають в процесі формування і виконання державного бюджету регулюється бюджетним правом. Бюджетні відносини набувають форми відносин прав і обов'язків, тобто форм правовідносин.

Кожний конкретний акт бюджетної діяльності здійснюється виключно на підставі Конституції України, Бюджетного кодексу України і Закону України про державний бюджет.

I. ПОНЯТТЯ БЮДЖЕТУ ТА БЮДЖЕТНОГО ПРАВА.

Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду(ст. 2 Бюджетного кодексу України).

Бюджетне право України - сукупність фінансово-правових норм, що регулюють зумовлені бюджетною діяльністю фінансові відносини.

Бюджетно-правові норми - це норми, що регулюють відносини у процесі встановлення бюджетної системи, розподілу доходів і видатків між окремими видами бюджетів, а також складання, розгляду, затвердження бюджетів, їх виконання та звітності про виконання бюджетів

Бюджетно-правові відносини - це суспільні відносини в галузі бюджету, що регулюються бюджетно-правовими нормами.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Бюджетне право є системою фінансово-правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають при визначенні бюджетного устрою, складу доходів і витрат Державного та місцевих бюджетів, принципів їх розмежування, компетенції держави й органів місцевого самоврядування у сфері відповідних бюджетів у зв'язку з регулюванням складання, утвердження та виконання бюджетів і звітів про їх виконання (у зв'язку зі здійсненням бюджетної діяльності).

Предметом бюджетного права є відносини з приводу формування та використання державного і місцевих бюджетів. Іншими словами відносини, регульовані бюджетним правом, виникають у зв'язку з формуванням, розподілом та використанням централізованих фондів грошових коштів, які поступають у розпорядження держави і органів місцевого самоврядування на кожній території. Ці відносини можна об'єднати в певні групи, які регулюють окремі сторони бюджетної діяльності:

- 1) види бюджетів, що входять у бюджетну систему України, принципи їх зв'язку;
- 2) структуру доходів і витрат як бюджетної системи в цілому, так і кожного виду бюджетів, принципи розподілу доходів та витрат між бюджетами;
- 3) повноваження України і місцевих органів самоврядування у сфері бюджетної діяльності.

II. БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ КРАЇНИ.

Бюджетний устрій - це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

- 1) принцип єдності бюджетної системи України;
- 2) принцип збалансованості;
- 3) принцип самостійності;
- 4) принцип повноти;
- 5) принцип обґрунтованості;
- 6) принцип ефективності та;
- 7) принцип субсидіарності;
- 8) принцип цільового використання бюджетних коштів;
- 9) принцип справедливості і неупередженості;
- 10) принцип публічності та прозорості.

III. МЕТОДИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.

Бюджетне регулювання передбачає надання коштів із загальнодержавних дохідних джерел, що закріплені за бюджетами вищих рівнів, бюджетами нижчих рівнів з метою збалансування їх на рівні, необхідному для виконання планів економічного і соціального розвитку на певній території.

Основним методом бюджетного регулювання є метод міжбюджетних трансфер. *Міжбюджетні трансферти* - кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Бюджетне регулювання - це надання коштів із загальнодержавних

доходних джерел, що закріплені за бюджетами вищих рівнів, бюджетам нижче стоячих рівнів з метою збалансування їх на рівні необхідному для виконання планів економічного і соціального розвитку на певній території.

У бюджетній сфері застосовуються метод регулювання – міжбюджетні трансфери, які включають в себе:

Дотація- кошти, що передаються з ДБ до МБ або з місцевого бюджету вищого рівня до місцевого бюджету нижчого рівня безповоротно для збалансування їх доходів та видатків.

Субсидія- кошти, що надаються місцевому бюджету з ДБ або з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування цільових видатків.

Субвенція - кошти, що надаються місцевому бюджету з ДБ або з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування цільових видатків і підлягають поверненню у випадку їх нецільового використання.

Найчастіше застосовуються дотації та субвенції

ІV. ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Бюджетний процес — заснована на правових нормах діяльність органів держави і органів місцевого самоврядування, пов'язана зі складанням, розглядом проекту бюджету, затвердженням і використанням бюджету, складанням, розглядом і затвердженням звіту про виконання бюджету.

Стадії бюджетного процесу:

- складання проекту бюджету;
- розгляд проекту бюджету;
- затвердження бюджету;
- виконання бюджету;
- звітність про виконання бюджету.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Надходження до державного бюджету - це кошти, що залучаються до складу доходів державного бюджету з метою фінансування запланованих видатків. Надходження до бюджету включають доходи бюджету та кошти, що залучаються на основі позики. Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

1. Податкові надходження.
2. Неподатної надходження.
3. Доходи від операцій з капіталом.
4. Трансфери.

Фінансування дефіциту бюджету проводиться шляхом мобілізації коштів та одержання позик.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Бюджетне право - це сукупність фінансово - правових норм, які визначають бюджетний устрій, структуру та порядок розподілу доходів і

видатків між бюджетами, повноваження держави та органів місцевого самоврядування щодо бюджету, регулюють відносини в галузі бюджетної діяльності, тобто під час формування, розподілу та використання коштів державою й місцевих бюджетів.

Бюджетне право складається з двох частин, які регулюють: бюджетний устрій і бюджетний процес.

Відносини з приводу бюджетної діяльності, які регулюються нормами бюджетного права, складають предмет його правового регулювання. Тобто, бюджетно-правові відносини - це суспільні відносини, врегульовані бюджетно-правовими нормами та пов'язані з акумулюванням, розподілом і витрачанням бюджетних ресурсів.

Бюджетний устрій - це визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів законодавчої та виконавчої влади у сфері бюджету.

Центральне місце у фінансовій системі посідає бюджетна система, як врегульована нормами права сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устрою.

Регламентована нормами права діяльність законодавчих та виконавчих органів державної влади пов'язана зі складанням, затвердженням бюджетів, їх виконання і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів називається - бюджетним процесом.

Організація бюджетного процесу здійснюється відповідно до бюджетного кодексу, рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим і місцевих рад народних депутатів та їхніх виконавчих органів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: бюджет, бюджетно-правові норми, бюджетне право, бюджетне законодавство, контроль за дотриманням бюджетного законодавства, бюджетна система України, місцеві бюджети, бюджети місцевого самоврядування, зведений бюджет, бюджетний період, принципи бюджетної системи України, бюджетна класифікація, доходи бюджету, видатки бюджету, фінансування бюджету, борг, граничний обсяг боргу, дефіцит і профіцит бюджету, бюджетний процес, закон про Державний бюджет України, рішення про місцевий бюджет, учасники бюджетного процесу, розпорядники бюджетних коштів, виконання бюджетів, бухгалтерський облік і звітність про виконання Державного бюджету України, звітність про виконання місцевих бюджетів.

Контрольні питання:

1. Поняття бюджету та його значення для функціонування держави й органів місцевого самоврядування.
2. Бюджетне право, його предмет і особливості. Бюджетно-правові норми і бюджетно-правові відносини.
3. Поняття, структура та принципи бюджетної системи України.
  - 3.1. Бюджетна класифікація.
  - 3.2. Класифікація доходів державного бюджету України.
  - 3.3. Класифікація видатків та кредитування державного бюджету України.
  - 3.4. Фінансування бюджету (дефіцит, профіцит) і державний (місцевий борг).
4. Бюджетний процес в Україні.
  - 4.1. Поняття і зміст бюджетного процесу в Україні.
  - 4.2. Принципи бюджетного процесу.
  - 4.3. Складання, розгляд і прийняття проекту закону про Державний бюджет України та проектів рішень про місцеві бюджети.
  - 4.4. Виконання бюджетів.
  - 4.5. Звітність про виконання бюджетів.

Питання для самостійного вивчення:

1. Бюджетний кодекс України: призначення і склад.
2. Бюджетне право в системі фінансового права України.
3. Бюджет: поняття, види та функції.
4. Поняття, структура та принципи бюджетної системи України.
5. Бюджетна класифікація.
6. Класифікація доходів державного бюджету України.
7. Класифікація видатків та кредитування державного бюджету України.
8. Фінансування бюджету (дефіцит, профіцит) і державний (місцевий борг).
9. Бюджетний процес та його учасники.
10. Складання та подання до розгляду проекту закону про Державний бюджет України.
11. Розгляд і затвердження, а також внесення змін до закону про Державний бюджет України.
12. Виконання, бухгалтерський облік та звітність Державного бюджету України.
13. Надходження та витрати місцевих бюджетів.
14. Складання, розгляд, затвердження, виконання та звітність місцевих бюджетів.
15. Міжбюджетні відносини.
16. Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за правопорушення у цій сфері.

**ТЕМА № 5. «ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ
ДЕРЖАВИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.
ПОДАТКОВЕ ПРАВО»
(2 години)**

План

1. Загальна характеристика податкового права та законодавства.
  2. Податково-правові норми та відносини
  3. Поняття податку та його ознаки
  4. Загальні засади встановлення податків
  5. Податкова система України
- Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.
9. Податкове право: Словник-довідник / Уклад. – канд. юрид. наук В.Б. Саксонов. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2007. – 133 с.
10. Савченко, Л.А. Правові основи фінансового контролю [Текст]: навч. посіб / Л.А. Савченко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
11. Саксонов В.Б. Податкове право у схемах та визначеннях: Навч. посібник. – Система оподаткування та юридична конструкція податку. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2007. – 60 с.
12. Фінансова енциклопедія / За аг. ред. О.П. Орлюк. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Податкове право є складним фінансово-правовим інститутом, що регулює основи формування доходної частини бюджетної системи країни, тобто регулює лише відносини, що пов'язані з рухом грошових коштів від платників податків та зборів до бюджетів відповідного рівня. Податкове право взаємодіє з усіма інститутами фінансового права. Його норми зумовлені публічністю державних фінансів та регулюють діяльність зі стягування податкових платежів для загальнодержавних та регіональних потреб. Отже, можна сказати, що податкове право-це один з основних інститутів фінансового права. Також слід відмітити, що правопорушення у податковій сфері трапляються досить часто. Саме тому вивчення здобувачами вищої освіти теоретичних основ бюджетно-правових відносин є обов'язковим для належного виконання своїх функцій правоохоронців у подальшому.

ВСТУП

Основним джерелом доходів держави є валовий внутрішній продукт, частину якого вона використовує для покриття власних видатків. Таке використання відбувається внаслідок переходу до державної власності у вигляді різних видів платежів. Враховуючи значення таких платежів, держава закріпила на рівні Конституції України (ст. 92), що виключно законами встановлюються система оподаткування, податки і збори, порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА.

Податкове право — сукупність норм права, що регулюють і охороняють суспільні відносини у сфері встановлення та справляння податків і зборів (обов'язкових платежів). *Податкове право* є складовою частиною *фінансового права*, його інститутом.

Податкове законодавство України складається з Конституції України; Податкового Кодексу; Митного кодексу України; чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання Податкового Кодексу й законів із питань митної справи; рішень органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим Кодексом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Податкове право — підгалузь фінансового права, в якій закріплюються принципи побудови податкової системи, права, обов'язки та відповідальність учасників податкових правовідносин, види податків та ін., а також визначення податкових дефініцій, явищ, обставин тощо. Це також сукупність правових норм, якими регулюються відносини в галузі податків.

Предметом податкового права є система фінансово-правових відносин, яка регулює податкові відносини державних податкових органів і платників податків щодо встановлення, зміни та сплати платниками відповідних податків у відповідний бюджет. Доходи при цьому обчислюються в грошовій формі.

II. ПОДАТКОВО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ВІДНОСИНИ

Податково-правові норми — це правила поведінки (моделі, еталони), що складають зміст податкового права. Норми податкового права по суті є фінансовими. Деякі риси фінансових норм при реалізації податкових правовідносин виділяються більш рельєфно, чітко (наприклад імперативність), що й дозволяє говорити про певну своєрідність податково-правових норм.

Податкові правовідносини — відносини, що виникають відповідно до податкових норм (регулюють встановлення, зміну і скасування податкових платежів) і юридичних фактів, учасники цих відносин наділені суб'єктивними правами і мають юридичні обов'язки, пов'язані зі сплатою податків і зборів до бюджетів і фондів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Суспільні відносини, які виникають під час сплати податків та інших платежів і врегульовані нормами права, є податковими правовідносинами між державними фінансовими органами й особами щодо обов'язкових платежів у бюджети всіх рівнів.

Податкові правовідносини визначають широке коло питань, і перш за все, форми платежу, контроль за правильністю його нарахування і вчасного внесення в бюджет. Вони мають свої особливості, насамперед щодо їх суб'єктів та об'єктів: платників податків і державних податкових органів. Вони становлять механізм правового регулювання, дія якого починається від правової норми і до учасника правовідносин. Правова схема має такий вигляд: правова норма — правосуб'єктність — юридичний факт. Об'єктом податкових правовідносин є доходи платників податків у двох формах: коштів (прибутку) та майна.

III. ПОНЯТТЯ ПОДАТКУ ТА ЙОГО ОЗНАКИ

Згідно із ст. 6 Податкового кодексу України податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу.

Поняття „податок” застосовують також і як узагальнене визначення усіх податкових платежів до бюджетів і фондів – податків, зборів та інших податкових плат (мита, плати за торговий патент і т. ін.).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету

відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування. Податки і збори є основними джерелами формування доходної частини бюджетів різного рівня та державних цільових фондів.

Податки та інші обов'язкові платежі характеризуються ознаками:

- примусовістю та обов'язковістю (за ухилення від сплати податку встановлена юридична відповідальність);
- безумовність сплати податку;
- безоплатність, тобто відсутність будь-яких зустрічних зобов'язань на користь платника податку з боку держави;
- безповоротність (сплачені кошти не повертаються до платника податку);
- нецільовий характер, тобто, кошти від податків розподіляються через бюджетний механізм.

Збір відрізняється від податку метою, так як мета цього платежу полягає в отриманні коштів державними та муніципальними органами з платника за надання йому права здійснення певної діяльності (збір за спеціальне використання природних ресурсів, готельний збір, збір за припаркування автотранспорту, ринковий збір та інші). Збір як правило носить разовий характер і має у відповідь задоволення конкретних інтересів його платника.

IV. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОДАТКІВ

Згідно положень ст. 7 Податкового кодексу України під час встановлення податку *обов'язково визначаються* такі елементи:

- 1) платники податку;
- 2) об'єкт оподаткування;
- 3) база оподаткування;
- 4) ставка податку;
- 5) порядок обчислення податку;
- 6) податковий період;
- 7) строк та порядок сплати податку;
- 8) строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Сплата податку являє собою сукупність дій платника податків щодо фактичного внесення сум податку, які підлягають сплаті до відповідного бюджету або цільового фонду. Існує три форми сплати податків.

Грошова форма — у безготівковій формі і готівкою. У більшості випадків податки сплачують у національній валюті України (гривнях) із застосуванням безготівкової форми розрахунків шляхом перерахування коштів з розрахункового рахунку платника на відповідний бюджетний рахунок. При сплаті митних платежів кошти можна перераховувати на депозит митного органу. Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності (приватні підприємці) при здійсненні господарських операцій за своїм

рішенням можуть використовувати як безготівкову, так і готівкову форму розрахунків.

V. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Відповідно положень, закріплених у ч. 3 ст. 6 Податкового кодексу України *сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів*, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить **податкову систему України**.

В Україні встановлюються *загальнодержавні* та *місцеві податки* та *збори*. До *загальнодержавних* належать податки та збори, що встановлені Податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених Податковим кодексом України. До *місцевих* належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим Кодексом, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Отже, під податковою системою слід розглядати взаємопов'язану сукупність діючих у конкретний моменту конкретній державі суттєвих умов оподаткування. Елементами податкової системи є:

- система всіх податкових платежів;
- система принципів оподаткування;
- система податкового законодавства;
- правовий механізм податку;
- система податкових органів, їх права, обов'язки, відповідальність;
- порядок, форми й методи встановлення, зміни та скасування податків;
- закріплення правового механізму податку по кожному податковому платежу;
- форми й методи податкового контролю;
- права, обов'язки, відповідальність, способи захисту прав і законних інтересів платників податків та Інших учасників податкових правовідносин тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Відносини у сфері оподаткування є невід'ємною та провідною частиною фінансового права, оскільки виникають у процесі і зумовлені діяльністю держави по планомірному формуванню цих централізованих та децентралізованих грошових фондів.

Інститут податкового права - не складна сукупність фінансово-правових норм, які встановлюють права і обов'язки держави та платників податків, порядок погашення податкових зобов'язань, процес податкового контролю та застосування мір відповідальності, регулюють громадське відношення до встановлення, збирання і стягнення податкових платежів.

Інститут податкового права регулює систему правовідносин, яка

визначає предмет податкового права і характеризується рядом ознак, які виділяють предмет податкового права в окремому категорію:

державно-владний характер податкових правовідносин, їх матеріально-грошовий еквівалент,

виражена у фіскальній функції однобічна направленість фінансових ресурсів.

Державно-владний характер податкових правовідносин носить безумовний та обов'язковий порядок їх виконання. Держава наділяє компетентні органи владними повноваженнями і контролює надходження грошових коштів до бюджету.

Матеріально-грошовий еквівалент полягає в тому, що будь-якій державі для виконання своїх функцій необхідні фонди грошових коштів. Одним із джерел цих фінансових ресурсів є кошти, які уряд збирає з фізичних та юридичних осіб.

Якщо предмет фінансового права охоплює відносини, пов'язані з різнобічним рухом грошових ресурсів, то податкове право виділяє тільки відносини по однонаправленому руху грошових коштів знизу вгору - від платників до бюджетів у формі податків та зборів. Процес перерозподілу і використання державних фінансових ресурсів не є предметом податкового права.

Таким чином, предмет податкового права - це сукупність визначених, однорідних, специфічних правовідносин, встановлених і контрольованих державою, що визначають правовий режим надходження грошових коштів від платників податків до держави для формування централізованих та децентралізованих грошових фондів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: державні доходи, муніципальні доходи, податкове право, податкове законодавство, поняття податку та збору (обов'язкового платежу), загальні юридичні засади встановлення податків (юридична конструкція податку), платники податків і зборів (обов'язкових платежів), об'єкт оподаткування, ставка податку або збору, податковий період, база оподаткування, способи, строки та порядок сплати податку, загальнодержавні податки та збори, місцеві податки та збори, система податкових органів України, адміністрування податків та зборів.

Контрольні питання:

1. Поняття фінансово-правового інституту державних і муніципальних доходів.

2. Класифікація державних доходів.
3. Податкове право в системі фінансового права України.
4. Податкове законодавство України.
5. Поняття податку та збору (обов'язкового платежу).
6. Види податків і зборів.
7. Загальні юридичні засади встановлення податків (юридична конструкція податку).
  - 7.1. Платники податків і зборів (обов'язкових платежів).
  - 7.2. Об'єкт оподаткування.
  - 7.3. Ставка податку або збору.
  - 7.4. Податковий період.
  - 7.5. База оподаткування.
  - 7.6. Способи, строки та порядок сплати податку.
8. Загальнодержавні податки та збори.
9. Місцеві податки та збори.
10. Система податкових органів України.

Питання для самостійного вивчення:

1. Поняття податкового права і податкових правовідносин.
2. Поняття податку, його функції.
3. Види податків і обов'язкових платежів, що включаються до бюджету.
4. Принципи оподаткування.
5. Юридичний склад податку.
6. Податки з юридичних осіб.
7. Податок на доходи фізичних осіб.
8. Податок на промисел.
9. Єдиний податок.
10. Місцеві податки і збори.

**ТЕМА № 6. «ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНИХ І МУНІЦИПАЛЬНИХ
ЗАПОЗИЧЕНЬ, ДЕРЖАВНОГО І МУНІЦИПАЛЬНОГО БОРГУ
ТА ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ»
(2 години)**

План

Вступ

1. Поняття та функції державного кредиту.
2. Форми державного кредиту.
3. Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів.

Висновок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2010. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.
9. Податкове право: Словник-довідник / Уклад. – канд. юрид. наук В.Б. Саксонов. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2007. – 133 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Державний кредит — специфічна ланка державних фінансів; він не має ні окремого грошового фонду (кошти, що мобілізуються з його допомогою, потрапляють, як правило, до бюджету), ні відокремленого органу управління; разом із тим він характеризує особливу форму фінансових відносин держави і тому виділяється в окремому ланку. Вивчення основ державних запозичень є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Здобувачі вищої освіти повинні для себе окреслити коло відносин у сфері державних запозичень, сформулювати уявлення про форми залучення додаткових грошових коштів.

ВСТУП

В усіх цивілізованих державах основними методами мобілізації державних доходів є податки, позики й емісії. Другим за своїм фінансовим значенням методом мобілізації державних доходів є позика. На сьогодні всі розвинуті держави звертаються до позик. Це пов'язано зі значним збільшенням бюджетного дефіциту, можливою наявністю розриву між податковими надходженнями та бюджетними витратами, тобто в умовах ринкової економіки державна позика стає обов'язковим елементом фінансової діяльності держави. Правильне й розумне застосування механізму державної позики є засобом збільшення фінансових можливостей держави та важливим чинником прискорення соціально-економічного розвитку країни, але необгрунтоване його використання може зумовити суттєве зростання податкового тиску в державі, витоку капіталів, сприяти дестабілізації економіки.

I. ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ

Державний кредит — складова фінансової системи держави. Інститут державного кредиту є інститутом Особливої частини фінансового права, на який поширюють свою дію норми Загальної частини.

Державний кредит дістає своє відображення у сумах державного боргу, який виникає у держави перед зовнішніми та внутрішніми позичальниками.

Державний борг — це загальний розмір, накопиченої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків. Державний борг складається з внутрішнього та зовнішнього боргу держави.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Слід відзначити, що термін "державний кредит" зазвичай розглядається удвох аспектах: як економічна та як правова категорії. При цьому необхідно відмітити, що державний кредит як економічна категорія є базисним поняттям щодо кредиту в правовому аспекті. З економічної точки зору державний кредит є однією з форм руху позикового капіталу, в ході якого відбувається вторинний перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту і частини національного продукту. Всі правовідносини у сфері державного кредиту відрізняються державно-владним характером. У цих відносинах держава в односторонньому порядку встановлює, а також змінює без згоди інших сторін відносин умови державного кредиту: терміни повернення, підстави припинення і зміни відносин, величину відсотків та терміни їх виплат й ін. В загальному розумінні державний кредит - це система відносин позики, у яких однією із сторін виступає держава.

II. ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ

Найпоширенішим способом реалізації державного кредиту є державна

внутрішня позика, що оформляється в облігаціях внутрішніх державних і місцевих позик.

Випускаються облігації таких видів: а) облігації внутрішніх і місцевих позик; б) облігації підприємств.

Облігації зовнішніх державних позик України — це цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій.

Емітентом облігацій зовнішніх державних позик України є держава в особі Міністерства фінансів України.

Однією з форм оформлення державного кредиту виступають казначейські зобов'язання. **Казначейські зобов'язання України** — вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Державний кредит є невід'ємною складовою економічної і фінансової системи держави. У теорії і на практиці його прийнято поділяти на внутрішній і міжнародний державний кредит, кожен з яких у свою чергу має свої особливості і форми вияву.

При внутрішньому державному кредиті держава зазвичай виступає позичальником грошових коштів, а її кредиторами є банківські установи, підприємства, страхові компанії, населення та ін. Внутрішній державний кредит може виступати у таких (формах: державні позики, використання частини вкладів населення в ощадних установах, грошово-речові лотереї, використання коштів державного позикового фонду.

У випадку міжнародного державного кредиту однією зі сторін кредитної угоди виступає держава, яка причому може виступати і як боржник, і як кредитор, а може бути боржником і кредитором одночасно. Найбільш типовими формами такого кредиту є зовнішні державні позики, забезпечені випуском цінних паперів, позики, що надаються на підставі угод на двосторонній та багатосторонній основі

ІІІ. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ ДО МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Розвиток ринку муніципальних запозичень (або, як його ще іноді називають, ринку муніципальних кредитів) потребує забезпечення певних умов, серед яких слід назвати:

- *макроекономічні умови;*
- *інституційні та регулятивні;*
- *кредитний рейтинг;*
- *гарантії;*
- *поєднання різних джерел фінансування місцевих витрат.*

У статті 74 БК України регламентується порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів. Запозичення до місцевих бюджетів здійснюються з певною метою і підлягають обов'язковому поверненню. Запозичення до відповідних бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку, крім випадку взяття позики на покриття тимчасового касового розриву.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Міністерство фінансів України може надавати за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету України в межах бюджетного періоду короткотермінові безвідсоткові позики місцевим бюджетам за умови їх використання виключно для проведення видатків загального фонду відповідного бюджету у разі виникнення короткотермінових касових розривів. Місцевий фінансовий орган може надавати позички іншим місцевим бюджетам в межах відповідної території на таких же умовах за рахунок коштів загального фонду відповідного бюджету.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Державний кредит — специфічна ланка державних фінансів; він не має ні окремого грошового фонду (кошти, що мобілізуються з його допомогою, потрапляють, як правило, до бюджету), ні відокремленого органу управління; разом із тим він характеризує особливу форму фінансових відносин держави і тому виділяється в окрему ланку.

Державний кредит — це сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) стосовно питання мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості та платності, в процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, в яких держава може бути як позичальником, кредитором або гарантом.

За економічною сутністю державний кредит — форма вторинного перерозподілу ВВП. Його джерелом є вільні кошти населення, підприємств і організацій.

Метою запозичення коштів може бути:

- покриття бюджетного дефіциту;
- регулювання грошового обігу;
- залучення коштів для інвестиційних програм тощо.

Тобто державний кредит безпосередньо пов'язаний із бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття. В окремих випадках за його допомогою можуть мобілізуватися кошти у фонди цільового призначення або на цільові проекти. Крім того, до системи державного кредиту належать позики, що надаються під державні гарантії або для поповнення валютних резервів центрального банку від Міжнародного валютного фонду й інших міжнародних фінансово-кредитних установ.

У сучасних умовах державний кредит виконує такі основні функції:

- фіскальну, тобто сприяє акумуляції додаткових коштів до централізованих і децентралізованих фондів держави;
- регулюючу — регулює грошовий обіг за допомогою здійснення операцій на ринку цінних паперів (купівля-продаж державних цінних паперів Національним банком України з метою їх розміщення на відкритому ринкові), що впливає на пропозицію грошей і відповідно на позичковий процент

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: поняття державного кредиту, функції державного кредиту, державно-кредитні відносини, поняття державного боргу, види державного боргу, форми державного боргу, правовий інститут державного запозичення, запозичення до місцевих бюджетів, управління державним і муніципальним боргом, боргові цінні папери України, облігації, казначейські зобов'язання, зовнішні державні запозичення.

Контрольні питання:

4. Поняття та функції державного кредиту.
5. Форми державного кредиту.
6. Нормативно-правове забезпечення відносин у галузі державного кредиту.
7. Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів.
8. Поняття, види та форми державного боргу.

Питання для самостійного вивчення:

1. Поняття правового інституту державного та муніципального запозичення, його особливості.
2. Правові основи державного кредитування.
3. Правове регулювання здійснення запозичень до місцевих бюджетів.
4. Державний та муніципальний кредит.
5. Державний борг України та шляхи його погашення
6. Управління державним і муніципальним боргом.
7. Боргові цінні папери України.
8. Цілі державного кредитування.
9. Державні цінні папери: облігації та казначейські зобов'язання.
10. Поняття та класифікація державних позик.
11. Зовнішні державні запозичення.
12. Використання та повернення мобілізованих коштів державою.
13. Об'єктивна можливість та доцільність існування державного кредиту.

ТЕМА № 7. «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ» (2 години)

План

Вступ

1. Поняття і функції страхування.
2. Основні галузі і види страхування.
3. Відносини у сфері страхування, що регулюються фінансовим правом.

Висновок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. Азарова М.Я. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 480 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Досвід країн із ринковою економікою підтверджує, що розвинута система страхування активно сприяє економічній стабільності, зміцненню фінансової системи, активізації інвестиційних процесів і розв'язанню соціальних проблем. Складність процесу створення страхової системи в Україні полягає ще й у тому, що упродовж попередніх років на її території страхування було державною монополією. Отже, нині на страховому ринку України відсутній досвід, не вистачає кваліфікованих кадрів, немає відповідної інфраструктури. Вивчення теоретичних основ страхування є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися із порядком здійснення страхової діяльності, сформулювати уявлення про засади страхування та ознайомитися з обов'язковими видами страхування в Україні.

ВСТУП

Економіка - це господарська система, яка забезпечує задоволення індивідуальних і суспільних потреб людей шляхом створення та споживання життєвих благ. Як будь-яка система, економіка вимагає для успішного розвитку неперервності цього процесу. Але суспільне виробництво постійно стикається з протиріччями між елементами цієї системи, що обумовлює появу несприятливих подій, наслідком яких є майнові збитки. Необхідність попередження і відшкодування збитків, завданих несприятливими подіями, породжує в суспільстві відносини, які формують зміст економічної категорії "страховий захист". Сутність страхового захисту полягає в направленні частини валового продукту на створення страхового фонду для здійснення попереджувальних заходів щодо негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними витрат. До фондів страхового захисту відносяться централізовані резервні фонди держави, децентралізовані фонди (при самострахуванні), а також фонди, створювані методом страхування.

I. ПОНЯТТЯ І ФУНКЦІЇ СТРАХУВАННЯ

Страховання - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (ст. 1 Закону України "Про страхування")

Об'єктом страхування є формування цільових страхових фондів за рахунок грошових внесків і відшкодування з фонду можливого збитку застрахованих.

ВИСНОВКИ З ПЕРХОГО ПИТАННЯ:

Об'єктом страхування є формування цільових страхових фондів за рахунок грошових внесків і відшкодування з фонду можливого збитку застрахованих.

Страхованню як самостійній ланці фінансової системи притаманні всі основні функції фінансів, проте вони мають специфічний прояв.

Виокремлюють також деякі інші функції страхування: сприяння розвитку економіки, компенсаційну функцію тощо.

II. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ І ВИДИ СТРАХУВАННЯ

Види страхування в залежності від об'єктів страхування (згідно з Законом України "Про страхування"):

- особисте - об'єктом є майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю або з додатковою пенсією;
- майнове - об'єктом є майнові інтереси, пов'язані з володінням, використанням і розпорядженням майном;
- відповідальності - об'єктом є майнові інтереси, пов'язані з

необхідністю здійснити відшкодування завданого збитку третім особам.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Страховання являє собою досить розгалужену систему відносин. Воно структурується за галузями, формами і видами. Галузева класифікація страхування здійснюється за об'єктами страхування. Виділення окремих видів характеризує деталізацію об'єктів страхування. Форми організації страхування вказують на їх правову основу: обов'язкове чи добровільне.

ІІІ. ВІДНОСИНИ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬСЯ ФІНАНСОВИМ ПРАВОМ

В Україні у сфері страхування фінансово-правовими нормами регулюються відносини між:

1. Страхувальниками і фондами соціального страхування з приводу здійснення обов'язкового державного соціального страхування.
2. Страховиками і державою в особі податкових інспекцій з приводу внесення ними податків, зборів і інших обов'язкових платежів у Державний бюджет України, а також внесків у державні цільові фонди, передбачені нормативними актами держави.
3. Страховиками і державою в особі центральних органів виконавчої влади з приводу придбання страховиком цінних паперів, що емітуються державою. В них страхові компанії можуть розміщувати страхові резерви.
4. Національною акціонерною страховою компанією "Оранта" і державою з приводу обов'язкового особистого державного страхування працівників, службовців Верховної Ради України, прокуратури України, Митного комітету України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного управління казначейства України, державної Контрольно-ревізійної служби України.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Зараз в Україні у сфері страхування фінансово-правовими нормами регулюються відносини між:

Страхувальниками і фондами соціального страхування з приводу здійснення обов'язкового державного соціального страхування.

Страховиками і державою в особі податкових інспекцій з приводу внесення ними податків, зборів і інших обов'язкових платежів у Державний бюджет України, а також внесків у державні цільові фонди, передбачені нормативними актами держави.

Страховиками і державою в особі центральних органів виконавчої влади з приводу придбання страховиком цінних паперів, що емітуються державою. В них страхові компанії можуть розміщувати страхові резерви.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, страхування передбачає рух грошових потоків від страхувальників до страховиків, а потім при настанні певних подій – від страховиків до страхувальників.

Страхування підпорядковане загальним завданням розподілу і використання національного доходу в інтересах всього суспільства. Створення і використання фондів страхування має публічний фінансовий інтерес, оскільки у відшкодуванні збитків, нанесених як природними силами, так і діями людини, зацікавлено все суспільство: держава, органи місцевого самоврядування, кожне підприємство, кожна людина.

За допомогою страхових фондів перерозподіляється частина національного доходу із суворо цільовим використанням – відшкодування нанесених збитків.

Обов'язкове страхування - це страхування, яке здійснюється на основі законодавства, яким визначаються загальні умови і порядок проведення обов'язкового страхування. Порядок і правила проведення обов'язкового приватного страхування встановлюється Кабінетом Міністрів України. Обов'язковість страхування встановлюється державою, як правило, коли надання грошової допомоги стосується інтересів не тільки конкретної особи, яка постраждала, а й суспільних інтересів.

Види державного обов'язкового особистого страхування:

- військовослужбовців і військовозобов'язаних, викликаних на збори;
- осіб рядового, начальницького і вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ;
- медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків;
- працівників митних органів;
- працівників прокуратури;
- посадових осіб державної контрольно-ревізійної служби;
- посадових осіб податкових інспекцій;
- посадових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів;
- посадових осіб інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю;
- працівників лісової охорони;
- життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;
- і здоров'я суддів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: страхування, завдання страхування, функції страхування, галузі (форми) страхування, види страхування, страхові фонди, страховики, страхувальники, страхова сума, страхові виплати, страховий випадок, перестраховування, співстрахування.

Контрольні питання:

1. Поняття страхування, його завдання і функції.
2. Законодавче та нормативно-правове регулювання страхових відносин. Участь держави в страховій діяльності.
3. Класифікація страхування:
  - 3.1. Види обов'язкового державного страхування.
  - 3.2. Пенсійне страхування.
  - 3.3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.
  - 3.4. Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
  - 3.5. Соціальне страхування тимчасової втрати працездатності.

Питання для самостійного вивчення:

1. Організація страхування в Україні.
2. Основні галузі (форми) та види страхування.
3. Поняття та зміст загальнообов'язкового державного соціального страхування.
4. Сутність обов'язкового державного страхування.
5. Терміни, які зазначаються у страхових документах при страхових правовідносинах.
6. Участь держави в страховій діяльності.

**ТЕМА № 8. «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ДЕРЖАВНИХ І
МУНІЦИПАЛЬНИХ ВИДАТКІВ»
(2 години)**

План

Вступ

1. Поняття і види державних видатків
2. Поняття, особливості та правові принципи фінансування державних видатків.
3. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування.
4. Основні напрями кошторисно-бюджетного фінансування.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
3. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
4. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
5. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Бюджетна система є провідною ланкою державних фінансів. Держава використовує бюджет як інструмент реалізації своєї соціально-економічної політики, адже він відображає складну систему перерозподільних відносин у суспільстві, охоплює практично кожну особу. Тому питання видаткової частини державного бюджету України є важливим для подальшого розвитку всіх сфер діяльності нашої країни. Здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися із порядком здійснення фінансування державних видатків, сформулювати уявлення про видатки держави та ознайомитися з основними їх видами.

ВСТУП

Умовою досягнення цілей і виконання завдань, що стоять перед державою, та реалізації нею своїх функцій є наявність відповідних фінансових коштів. Формування цих фінансових коштів виражається через таку категорію, як державні доходи.

Державні доходи — це частина внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді різних грошових платежів і надходжень у власність

держави, які компетентні державні органи спрямовують на забезпечення цілей і завдань, що стоять перед державою.

Муніципальні доходи є частиною внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді платежів і надходжень до місцевих бюджетів і слугує для вирішення різних питань, що стоять перед органами місцевого самоврядування.

У формуванні державних доходів беруть участь усі ланки фінансової системи країни. У результаті цієї цілеспрямованої діяльності держава формує грошові фонди (державний і місцевий бюджети, централізовані позабюджетні цільові фонди). Утворення цих фондів відбувається за різними напрямками. Це кошти держави, надходження від юридичних і фізичних осіб, кошти громадських організацій тощо.

Державні й муніципальні доходи — досить різнобічна і водночас єдина система.

Формування державних (муніципальних) доходів і використання їх для забезпечення державних (місцевих) потреб є взаємозалежними процесами, а відповідно державні (муніципальні) доходи і державні (місцеві) витрати - взаємозалежними категоріями. Обсяг витрат прямо залежить від обсягу доходів. У разі їх невідповідності неминуче виникають негативні наслідки (бюджетний дефіцит, інфляція, уведення додаткових податкових важелів, фінансова криза). Тому, плануючи витрати, державні органи та органи місцевого самоврядування обов'язково передбачають можливості їх покриття за рахунок передбачуваних доходів.

Державні витрати є однією зі сторін фінансової діяльності держави. Так само, як і мобілізація державних доходів, цей процес відбувається безперебійно, безупинно.

Державні витрати - це планова діяльність органів держави і місцевого самоврядування з цільового використання публічних коштів. При цьому у складі державних витрат виділяють витрати бюджетів. Це зумовлено як значенням стрункої бюджетної системи в житті держави, її роллю і місцем у системі централізованих фондів, так і абсолютними величинами акумульованих бюджетами коштів. Цілком природно, що через це значною є роль бюджетного права в регулюванні питань державних і місцевих витрат.

I. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ.

Державні видатки - вид фінансових відносин, пов'язаних з безперервним цільовим використанням грошових коштів.

Видатки, здійснені на території держави, є певною системою і класифікуються за різними підставами:

У фінансово-правових відносинах по видаткам завжди беруть участь три суб'єкти:

1) орган, уповноважений державою або органом місцевого самоврядування, що становить публічний інтерес, оскільки відносини виникають на користь не окремої юридичної або фізичної особи, а на користь держави або місцевого самоврядування;

- 2) банк, через який Державне казначейство видає кошти;
- 3) одержувач грошових коштів. Одержувачем грошових коштів виступають державні і муніципальні установи, підприємства та організації. А якщо є рішення про виділення коштів з Державного або місцевого бюджету підприємствам недержавної або немуніципальної форми власності, кошти будуть видані їм.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Видатки - це безперервне використання державою коштів бюджету та позабюджетних фондів та власних коштів підприємств і організацій на потреби, що визначені державними завданнями.

Видатки бюджету - це прямі цільові витрати держави, що забезпечують її безперебійне функціонування та відображають економічні відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом частини валового внутрішнього продукту, що концентрується в бюджеті.

Згідно з Бюджетним кодексом України видатки бюджету - це кошти, які спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. Витрати бюджету - це видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

II. ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ.

Фінансування видатків - це безповоротний, безвідплатний, плановий, регламентований нормами права відпуск грошових коштів із фондів для забезпечення виконання функцій держави, органів місцевого самоврядування, на соціально-культурні потреби та на розширене відтворення.

Загальними принципами фінансування є: плановість; цілеспрямованість; безповоротність і безвідплатність; фінансування в міру виконання плану робіт та послуг; дотримання фінансової дисципліни; дотримання режиму економії і здійснення постійного контролю за використанням виділених коштів, а також принцип отримання максимального ефекту при мінімумі витрат (ефективного використання коштів).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, бюджетне фінансування - це безповоротний та безвідплатний відпуск коштів з Державного і місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій та функцій муніципальних органів і забезпечення діяльності бюджетних установ та організацій.

Принципи фінансування:

- плановість;
- безоплатність;
- безповоротність;

- цільове спрямування коштів;
- ефективність використання коштів;
- фінансування в міру виконання плану;
- оптимальне поєднання власних, бюджетних та кредитних джерел;
- додержання режиму економії;
- здійснення контролю за використанням коштів.

ІІІ. ПРАВОВІ ОСНОВИ КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ.

Кошторисно-бюджетне фінансування - безповоротний і безвідплатний відпуск грошових коштів із бюджетів різних рівнів на повне утримання органів, установ та організацій, визначених Конституцією України, а також установ і організацій, створених в установленому порядку органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Іншими словами кошторисно-бюджетне фінансування - це метод безповоротного та безвідплатного відпуску грошових коштів із відповідного бюджету для забезпечення діяльності державних і муніципальних органів та установ, що утримуються за рахунок держави або органів місцевого самоврядування, здійсненої на підставі фінансових планів - кошторисів витрат.

За допомогою цього методу фінансується практично вся невиробнича сфера, яка ґрунтується на державній або комунальній формі власності. Передбачені кошторисами витрат конкретних органів або установ і затверджені бюджетами суми грошових коштів, як правило, носять найменування бюджетних асигнувань.

Кошторис - основний фінансово-плановий акт, у якому встановлюється об'єм бюджетних асигнувань, їх постатейний і поквартальний розподіл.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Бюджетні установи одержують кошти з бюджету на основі планового документа - кошторису.

Кошторис - основний фінансово-плановий акт, у якому встановлюється об'єм бюджетних асигнувань, їх постатейний і поквартальний розподіл.

Кошторис витрат - це основний плановий документ, що визначає загальний об'єм, цільову спрямованість та поквартальний розподіл коштів, які відпускаються з бюджету на утримання бюджетної установи (державного органу або органу місцевого самоврядування) або на здійснення централізованих заходів соціального, господарського, екологічного і культурного характеру.

ІV. ОСНОВНІ НАПРЯМИ КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ.

Із Державного бюджету фінансуються лише загальнодержавні установи, заходи і видатки. Соціально-культурні та медичні установи фінансуються в основному із місцевих бюджетів.

В Україні законодавство передбачає захист таких соціальних груп:

- ветеранів праці і громадян похилого віку;
- військовослужбовців;
- матерів з дітьми;
- учасників бойових дій і ветеранів Великої Вітчизняної війни;
- малозабезпечених сімей;
- молодих сімей та інших категорій.

Соціальний захист - це надання грошового забезпечення громадянам, які через низку обставин не можуть мати достатніх власних доходів або не можуть бути на чіємунебудь забезпеченні. До таких об'єктів відносяться:

- 1) школи-інтернати для стареньких і інвалідів;
- 2) притулки для неповнолітніх;
- 3) дитячі інтернати для дітей з відхиленнями здоров'я (розумовими, фізичними).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Основними напрямками кошторисно-бюджетного фінансування є:

Соціально-культурні видатки

Із Державного бюджету фінансуються лише загальнодержавні установи, заходи і видатки. Соціально-культурні та медичні установи фінансуються в основному із місцевих бюджетів.

В Україні законодавство передбачає захист таких соціальних груп:

- ветеранів праці і громадян похилого віку;
- військовослужбовців;
- матерів з дітьми;
- учасників бойових дій і ветеранів Великої Вітчизняної війни;
- малозабезпечених сімей;
- молодих сімей та інших категорій.

Соціальний захист - це надання грошового забезпечення громадянам, які через низку обставин не можуть мати достатніх власних доходів або не можуть бути на чіємунебудь забезпеченні. До таких об'єктів відносяться:

- 1) школи-інтернати для стареньких і інвалідів;
- 2) притулки для неповнолітніх;
- 3) дитячі інтернати для дітей з відхиленнями здоров'я (розумовими, фізичними).

Наша держава витрачає значні кошти на соціальний захист населення, поточні соціальні програми, а за залишковим принципом фінансуються наука, освіта і культура.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Державні доходи — це частина внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді різних грошових платежів і надходжень у власність держави, які компетентні державні органи спрямовують на забезпечення цілей і завдань, що стоять перед державою.

Муніципальні доходи є частиною внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді платежів і надходжень до місцевих бюджетів і слугує для вирішення різних питань, що стоять перед органами місцевого самоврядування.

Забезпечення бюджетних установ грошовими ресурсами називається кошторисно-бюджетним фінансуванням, що являє собою систему науково та економічно обґрунтованих заходів щодо визначення критеріїв розподілу коштів і напрямів використання фінансових ресурсів, а також визначення їх оптимальних обсягів для кожного об'єкта, що утримується за рахунок бюджетних коштів.

Кошторис бюджетних установ є основним плановим документом, який надає повноваження бюджетній установі щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень.

Такі призначення визначають обсяг повноважень головного розпорядника бюджетних коштів, наданих йому Бюджетним кодексом України, Законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет. Бюджетне призначення має кількісні і часові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування.

Фінансово-правові відносини за кошторисно-бюджетного фінансування виникають з моменту затвердження кошторису бюджетної установи розпорядником бюджетних коштів вищого рівня, оскільки згідно з чинним законодавством бюджетним установам можуть виділятися бюджетні кошти тільки за наявності затверджених кошторисів і планів асигнувань. Саме у цьому вбачається правове значення кошторису як індивідуального фінансово-планового акта, який хоч і не встановлює правових норм, але спрямований на їх виконання і конкретизує ту чи іншу правову норму у розрізі конкретних правовідносин.

Правові засади складання, затвердження та виконання кошторисів бюджетних установ визначені Кабінетом Міністрів України. Форма кошторису затверджується Міністерством фінансів України.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття Державні видатки, муніципальні видатки, фінансування державних видатків, кошторисно-бюджетне фінансування, принципи фінансування, зміст та правове значення кошторисних підрозділів, порядок складання та затвердження кошторисів, порядок кошторисно-бюджетного фінансування.

Контрольні питання:

1. Поняття державних і муніципальних видатків.
2. Види державних і муніципальних видатків.
3. Поняття бюджетного фінансування.
4. Принципи бюджетного фінансування.
5. Правові засади кошторисно-бюджетного фінансування.

Питання для самостійного вивчення:

1. Поняття та види державних видатків України.
2. Поняття та види муніципальних видатків України.
3. Кошторисно-бюджетне фінансування України.
4. Зміст та правове значення кошторисних підрозділів.
5. Порядок складання та затвердження кошторисів.
6. Порядок кошторисно-бюджетного фінансування.

**ТЕМА № 9. «ПРАВОВІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ»
(2 години)**

План

Вступ

1. Правове регулювання відносин, що виникають в процесі банківської діяльності.
  2. Правове регулювання банківських рахунків і регулювання грошового обороту.
  3. Правові засади валютного регулювання та валютного контролю.
- Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України (прийнятий 8 липня 2010 року N 2456-VI // Голос України від 04.08.2010 - № 143).
2. Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Про Національний банк України. Закон України від 1999 р. №29/99-ВР.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.
5. Фінансове право України: Навчальний посібник / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва]; – К.: Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Фінансове право: навчальний посібник / За ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
7. Кучерявенко, М.П. Податкові процедури: правова природа та класифікація [Текст]: монографія / М.П. Кучерявенко. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – 460 с.
8. Фінансова енциклопедія / За аг. ред. О.П. Орлюк. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Банківська система – ключова ланка кредитної системи, що здійснює основні кредитні операції. Вона побудована на принципі двох рівнів. Перший рівень – Національний банк України, другий – комерційні банки як універсальні, так і спеціалізовані. Банки – залучають кошти на розрахунки й строкові вклади і надають акумульовані кошти у позику на умовах платності і проводять розрахункові операції. Це основна їхня функція. Вивчення теоретичних основ банківської діяльності є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти.

ВСТУП

До банківської діяльності належить комплекс із трьох основних операцій: 1) прийняття грошових вкладів від клієнтів; 2) надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів; 3) здійснення розрахунків між клієнтами. Зазначені операції є базовими і утворюють первинну сферу банківської діяльності. Спираючись на поняття „базова операція”, банки можна класифікувати на: а) універсальні, що виконують усі базові операції на грошовому ринку та будь-які інші, та б) спеціалізовані, що виконують лише частину базових операцій на грошовому ринку.

І. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ В ПРОЦЕСІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Законодавство (Закон України "Про банки і банківську діяльність") визначає банк як юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в сукупності такі операції:

- залучення до вкладів грошових коштів фізичних та юридичних осіб;
- розміщення цих коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- відкриття та обслуговування банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська система - це складові фінансової системи держави, що являє собою сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією національних банківських установ, що існують в межах єдиної фінансової системи та єдиного грошово-кредитного механізму в певний проміжок часу.

Банківське право - це сукупність норм, встановлених або санкціонованих державою, що регулюють відносини, які виникають у процесі банківської діяльності, шляхом встановлення прав, обов'язків і відповідальності учасників цих відносин.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Банк – це такий ступінь розвитку кредитних відносин, при якому кредитні, грошові та розрахункові операції в їх сукупності зосереджуються в єдиному центрі. До ознак банку можна віднести те, що кредит по суті стає платним. Процент за користування кредитом покриває при цьому не тільки витрати банківського дому, але й обумовлює продуктивне використання позичальником грошових ресурсів, отриманих ним в тимчасове користування на умовах, які пропонує кредитор.

Правовою базою для створення комерційних банків є Закон України “Про банки та банківську діяльність”, “Про господарські товариства”, “Про цінні папери та фондову біржу”

II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ І РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБОРОТУ

Держава планує та законодавчо регулює грошовий обіг. У законодавчому порядку закріплюються основні умови грошового обігу на території країни:

- найменування національної грошової одиниці;
- види грошових знаків, порядок їх випуску в обіг і вилучення з обігу;
- встановлення межі використання готівки і проведення безготівкових розрахунків;
- порядок здійснення контролю за дотриманням правил зберігання, витрачання і обігу коштів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Держава планує та законодавчо регулює грошовий обіг. У законодавчому порядку закріплюються основні умови грошового обігу на території країни:

- найменування національної грошової одиниці;
- види грошових знаків, порядок їх випуску в обіг і вилучення з обігу;
- встановлення межі використання готівки і проведення безготівкових розрахунків;
- порядок здійснення контролю за дотриманням правил зберігання, витрачання і обігу коштів.

Будь-яка держава намагається мінімізувати розрахунки за готівкою. Це не вигідно з економічних позицій, оскільки передбачає емісію для заміни пошкоджених банкнот та є досить дорогою за вартістю операцією для центрального банку.

Готівковий обіг - це обіг законних платіжних засобів, які обслуговують потреби економіки країни.

Готівкові розрахунки - платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію і за операціями, які не пов'язані з реалізацією продукції та іншого майна.

Застосування безготівкового обігу збільшує можливості проведення всебічного контролю у сфері обігу грошей та мінімізацію правопорушень.

Правові основи організації безготівкових розрахунків в економіці України визначені законами України "Про банки і банківську діяльність", "Про Національний банк України", "Про підприємництво в Україні", у Постанові Верховної Ради України "Про використанні векселів в господарському обороті", а також в нормативних актах Національного банку України.

III. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ

Чинне законодавство визначає валюту України як грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а

також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у вкладках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

Відповідно іноземна валюта - це іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України.

Валютне регулювання - це сукупність законодавчих норм і економічних заходів, що реалізуються державними органами з метою формування і вдосконалення національної валютної системи країни з урахуванням структури принципів світової валютної системи, забезпечення валютної стабільності і ефективного формування механізму валютно-фінансових взаємовідносин з іншими країнами.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Чинне законодавство визначає валюту України як грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у вкладках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

Відповідно іноземна валюта - це іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України.

Валютному контролю підлягають операції, що проводяться резидентами і нерезидентами, а також зобов'язання по декларуванню валютних цінностей та іншого майна резидентів, що знаходиться за межами України. Органи, що здійснюють валютний контроль, наділені повноваженнями вимагати і отримувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про їх валютні операції, а у випадках виявлення порушень - застосовувати фінансові санкції

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Платіжна система становить основну інфраструктуру сучасної ринкової

економіки. Саме її ефективність і стабільність є інструментами безперебійного функціонування економічної системи країни, у тому числі грошових та фінансових ринків. Платіжна система є важелем ефективного управління економікою, зокрема щодо втілення монетарної політики, яку здійснює центральний банк або уряд. У разі порушення функціонування платіжних систем найвірогіднішим є настання тяжких наслідків на фінансових ринках, які обслуговуються такими системами, оскільки нині практично всі економічні операції відбуваються саме через платіжні системи.

На платіжну систему покладається завдання здійснювати грошовий обіг між операторами. Фактично будь-яка платіжна система складається з посередників, інструментів, процедур та мереж, метою яких є переказування грошей від одного оператора економіки до іншого.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України „Про банки і банківську діяльність”, Закону України "Про Національний банк України", інших законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України.

Банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їхній власності.

Держава не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави, якщо інше не передбачено законом або договором.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці даної теми заняття здобувачу вищої освіти необхідно звернути увагу на ключові слова та поняття, опрацювати питання для самостійної роботи та перевірити свої знання за допомогою контрольних питань.

Ключові поняття: банківська система України; банк; банківська діяльність; правовий статус Національного банку України; державний банк; кооперативний банк; спеціалізований банк; універсальний банк; банківське

об'єднання; банківська корпорація; банківська холдингова група; фінансова установа; банківське регулювання; адміністративне регулювання; індикативне регулювання; банківський нагляд, готівковий обіг; касові операції; обіг готівки; безготівкові розрахунки, валютні операції, валютні відносини, валютний фонд, валютні обмеження, валютно-правові норми, валютна політика, валютні цінності, валютне регулювання, валютний контроль.

Контрольні питання:

1. Банківська система України.
2. Банківські операції в Україні.
3. Банківське регулювання та банківський нагляд в Україні.
4. Грошова система та грошовий обіг в Україні.
5. Правові засади готівкових та безготівкових розрахунків в Україні.
6. Валютне регулювання та валютний контроль в Україні.

Питання для самостійного вивчення:

1. Фінансово-правовий інститут регулювання банківської діяльності.
2. Банківська система України.
3. Види банків в Україні.
4. Правовий статус НБУ.
5. Порядок створення комерційного банку.
6. Поняття грошової системи.
7. Правила ведення касових операцій.
8. Правові засади здійснення безготівкових розрахунків.
9. Курси валют та порядок їх визначення.
10. Поняття і зміст валютного регулювання.
11. Правові основи валютного контролю.
12. Відповідальність за порушення валютного законодавства України.